

ŠIMEČKA, M. Martin – POSCH, Martin – BOHUŠ, Michal: *Všetko malo byť inak. Slovensko po roku 1945. 2. doplnené vydanie. Bratislava : CEEV Živica, 2020. 223 s. ISBN 978-80-972962-9-2*

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2021.24.01.145-150>

Rok 2020 priniesol na knižný trh hneď niekoľko zaujímavých novínok z tematickej oblasti dejín socializmu na Slovensku, resp. v Československu. Medzi inými možno spomenúť monografiu Jana Rychlíka (*Československo v období socializmu 1945 – 1989*) ponúkajúcu čitateľovi fundovaný prehľad jednotlivých etáp socialistického režimu, ktorého základy autor identifikuje už v čase skončenia druhej svetovej vojny. V jeseni vyšla publikácia *Obrazy nepriateľa v Československu 1948 – 1956*, v ktorej Denisa Nečasová predstavuje nielen typy a vývin ideologicky podmieneného nepriateľa, ale aj teoreticko-metodologický koncept jeho budovania zasadený do historicko-politického kontextu. Oproti českej odbornej sfére nezaostáva ani slovenská, v rámci ktorej pribudol v novembri 2020 na policiach kníhkupectiev (staro)nový titul *Všetko malo byť inak. Slovensko po roku 1945* od autorov Martin M. Šimečka, Martin Posch a Michal Bohuš. Ide o druhé, doplnené vydanie knihy vychádzajúcej v spolupráci so Sokratovým inštitútom. Už pri prvom pohľade na autorský kolektív je zreteľná perspektíva rozmanitosti v prístupe k náročnej a obsiahlej problematike povojnových dejín 20. storočia na Slovensku, ktoré sú bohatou a informačne mimoriadne nasýtenou vývojovou etapou. Autori sa pritom nezastavili pri Nežnej revolúcii, ako možno pri tomto dejinnom období býva zvykom, ale venujú sa aj rokom deväťdesiatym – obdobiu mečiarizmu až po jeho porážku, ktorá predznamenávala slovenskú cestu k demokracii.

Kniha vznikla v spolupráci novinára, historika a učiteľa dejepisu, pričom táto kombinácia dodáva publikácii naozaj jedinečný rozmer. Diferenciácia osobných i profesionálnych skúseností a erudovanosť jednotlivých autorov sa priamo úmerne odzrkadľuje vo finálnom produkte, ktorý plní informatívnu (M. Posch), didaktickú (M. Bohuš) a taktiež emocionálnu (M. M. Šimečka) funkciu. Kolektívnym cieľom autorov je priviesť mladého čitateľa k zamysleniu sa nad dejinami, ich vývinom a vplyvom na dianie v súčasnosti, pretože, slovami M. Poscha, „*spoločnosť sa nemení len jednou dejinnou udalosťou* [rokmi 1948, 1968 či 1989, pozn. PM]. *Nesie v sebe pozostatky dôb minulých a každý jednotlivec sa vo svojom rozhodovaní riadi aj svojimi skúsenosťami z minulosti. [...] Dejiny totiž nie sú len dátumy, mená a čísla. Pri štúdiu minulosti je dôležitá trpezlivosť, analýza a zvedavosť*“ (s. 13). Autor pritom apeluje na fakt, že „*jediná zlá otázka je totiž tá, ktorú nepoložíte*“ (s. 14).

Na úvod možno poznamenať, že recenzovaná publikácia je zaujímavým, prínosným a v mnohých oblastiach inšpiratívnym materiálom s využitím v školskej praxi i mimo nej. Naším cieľom je poukázať na niektoré z ponúkaných výhod, ale zároveň aj na miesta, ktoré považujeme za slabšie. Z formálneho hľadiska je kniha vizuálne prítlačlivým dielom bohatým na ilustrácie v podobe dobových fotografií, pohľadníc, plagátov, dokumentov či jednoduchých mapových reprodukcí a mimoriadne dobrých politických karikatúr Zsolta Lukácsa. Prostredníctvom nich sa môže žiakom zhmotniť aj taký abstraktný pojem ako napr. cestovateľská doložka (s. 156). Rozloženie textu je prispôsobené skôr mladším generáciám a nie nepodobné koncepcii učebnice. V tomto momente je dôležité poukázať na základný cieľ a motív stojaci za projektom hodnotenej knihy. Autori aj editorka sa stotožňujú v tvrdení, že publikácia *Všetko malo byť inak. Slovensko po roku 1945* vznikla so zámerom priblížiť dôležité, ale historicky aj pedagogicky veľmi náročné obdobie našich najnovších dejín žiakom a študentom. Ide teda o knihu zameranú na vekovú kategóriu primárne 14 – 19 rokov, čo však nevyklučuje ani širší okruh (aj starších a skúsenejších) čitateľov. To vysvetľuje formát a „učebnicovú“ koncepciu, avšak nejde o oficiálne schválený učebný materiál s doložkou MŠVVaŠ. S ohľadom na cieľovú skupinu by sme privítali prehľadnejšiu vizuálnu líniu medzi tromi funkčnými zložkami knihy, ktoré zároveň pochádzajú od rôznych autorov. Pohľad na formálnu stránku uzavrieme pripomienkou k štýlu citácií, ktorý je z didaktického hľadiska veľmi jednoduchý a neštandardný – často len v podobe webového odkazu bez autora a názvu článku. Je možné, že išlo o snahu prispôbiť ho cieľovej kategórii a laickému publiku. Napriek tomu takéto zjednodušenie pôsobí, paradoxne, neprehľadným dojmom a vyžadovalo by si konkretizujúce doplnenie.

V rámci obsahového zamerania je kniha štruktúrovaná do desiatich kapitol reflektujúcich prierez najdôležitejšími udalosťami štyridsaťročného socialistického experimentu. Predkladané informácie nemajú encyklopedický či vedecko-argumentačný charakter. Ich zámerom je stručne, ale prehľadne, zrozumiteľne a najmä pútavo sprostredkovať základné fakty a súvislosti. Čitateľ prostredníctvom nich sleduje jednotlivé fázy československého socializmu od povojnového nadšenia a budovateľských ambícií na prelome 40. a 50. rokov, cez politické monsterprocesy a likvidáciu skutočných aj vykonštruovaných nepriateľov režimu v 50. rokoch k postupnému reformnému obrodeniu v 60. rokoch, ktoré vyvrcholilo vojenskou intervenciou v roku 1968. Kniha ďalej predstavuje obdobie normalizácie poukazujúc na niektoré základné rozdiely v jeho smerovaní. Kapitola venovaná 70. rokom zdôrazňuje existenčnú polaritu medzi snahou o zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva, a zároveň potláčaním reformných tendencií Pražskej jari. Na vybraných fenoménoch je tu konkretizovaná

metafora cukru a biča zasadená aj do názvu kapitoly. Samostatná pozornosť je venovaná 80. rokom spätým s uvoľňovaním režimu v Sovietskom zväze v znamení „glasnosti“ a „perestrojky“ pod vedením M. Gorbačova. Posledné dve kapitoly sa zameriavajú na vývin v 90. rokoch, obdobie prvej samostatnej vlády na Slovensku aj na vzostup a pád mečiarizmu.

Pri hodnotení obsahu knihy a výberu historických faktov je objektívne poukázať na staršiu recenziu tohto diela z pera historika S. Sikoru (Historický ústav SAV), ktorá vyšla v roku 2020.¹ Sikora zaujal kritické stanovisko k prvému vydaniu, poukázal na niekoľko azda zásadných nedostatkov vyplývajúcich z absencie, resp. stručného či zjednodušujúceho výkladu niektorých formujúcich udalostí slovenských dejín po roku 1945. Medzi nimi napr. dôsledky SNP, proces s buržoáznymi nacionalistami, jednostrannosť výkladu tzv. socialistickej ústavy z roku 1960, absenciu informácií o *Akčnom programe* či výber ukážok z manifestu *2000 slov* a ďalšie. Keďže nejde o vedecké, ale skôr o populárno-náučné dielo, ktoré navyše nie je oficiálne schváleným učebným materiálom, chýbajúce informácie zásadne nenarúšajú jeho koncepciu ani výchovno-vzdelávací proces žiakov základných a stredných škôl. Tieto pripomienky v súvislosti so stanoveným cieľom publikácie nevnímame ako opodstatnené. Práve naopak, v kontexte určenej vekovej skupiny (14 – 19) by sme chceli vyzdvihnúť veľmi primeraný a prístupný historický výklad, ktorý vybraný recipient určite ocení. Vychádzajúc z praktických skúseností v školskej praxi môžeme konštatovať, že práve v odbornej literatúre k dejinám socializmu (príp. všeobecne v bohatej oblasti dejín druhej polovice 20. storočia) často dochádza k neporozumeniu nadmerne erudovaného a rozsiahleho textu žiakmi a študentmi. Podľa nášho názoru tak výklad v novej publikácii perfektne spĺňa podmienky cieľovej kategórie.

Za najpodstatnejšiu považujeme otázku, čím sa práve táto publikácia odlišuje od iných? Čo prináša čitateľovi so záujmom o dejiny a čo ponúka v rámci pedagogickej, resp. didaktickej sféry? Prečo by mala alebo mohla zaujať študenta a ako pomôže učiteľovi dejepisu pri výučbe?

Odpoveď na prvú z načrtnutých otázok sa nachádza vo forme spracovania knihy a tiež vo výbere doplňujúcich informácií, príkladov a rozširujúceho materiálu. Hlavnou pridanou hodnotou publikácie je osobný príbeh M. M. Šimečka zachytávajúci dojmy, zážitky a skúsenosti autora a jeho rodiny, ale aj existenčné problémy vyplývajúce z javov, ktoré dnes tvoria súčasť historického slovníka a reflektujú fenomény socializmu, akými boli prídelový systém, menová reforma, kult osobnosti, „bratská pomoc“, Štátna bezpečnosť, Husákové deti, disent, samizdat, privatizácia či mnoho

¹ SIKORA, S.: ŠIMEČKA, M. M. – POSCH, M. – BOHUŠ, M. VŠETKO MALO BYŤ INAK. Slovensko po roku 1945. Bratislava: Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica, 2019, 218 s. In: *Historický časopis*, roč. 68, 2020, č. 1, s. 169 – 174.

d'alších. Šimečka začína rozprávanie prostredníctvom spomienok svojho otca a jeho vnímania nastupujúceho komunistického režimu, pričom sa často dostáva do úlohy diablovho advokáta, píšuc napr. o optimizme mladých ľudí a ich dôvodoch vstupu do komunistickej strany (s. 70). Prostredníctvom metódy story-tellingu sa snaží preniesť skúsenosť, ale aj existenčnú dilemu, svojho otca i seba samého na čitateľov. V autentických rodných spomienkach zachytáva deportácie neslovenského obyvateľstva z perspektívy susedskej komunity i skúsenosti s „demokratickými“ voľbami v roku 1948 či prázdninové brigády na Trati mládeže.

Vlastné reflexie na detstvo v 60. rokoch približujú nielen možnosti cestovania v socializme, ale aj technický pokrok, ktorý sa prejavil dostupnosťou prvého televízoru či chladničky. Vojenská intervencia v roku 1968 a nástup normalizácie zasiahli do každodenného života v podobe emigrácie bez možnosti návratu a rozdelili mnohé rodiny a priateľov. Osobný príbeh predstavuje pohľad na život mládeže v 70. rokoch vrátane zásahu režimu do vzdelávania, pričom nechýbajú ani zmienky o malých tínedžerských „vzburách“. Tzv. Nežná revolúcia patrila k medzníkom, o ktorých platí, že „aj 17. november 1989 je deň, ktorý si pamätá každý, kto ho zažil, podobne ako 21. august 1968“ (s. 184). V závere Šimečka približuje svoju činnosť a aktivity pri manifestáciách a v rámci VPN, neskôr krátku reflexiu k téme rozdelenia Československa. Rozprávanie je úspešnou kombináciou veľkých a malých dejín a považujeme ho za vynikajúci didaktický aspekt, ktorý žiakom nielen pomáha sprítomniť významné udalosti, ale navyše im približuje dospievanie a život v prostredí obmedzenej slobody. Práve týmto prvkom sa odlišuje od štandardných pramenných ukážok v učebniciach dejepisu, ktoré sa zväčša zameriavajú na významné politické či ekonomické dokumenty.

Odpoveďou na ďalšie zo stanovených otázok je most medzi históriou a súčasným čitateľom, ktorý tvoria tzv. malé dejiny, alebo dejiny každodennosti nachádzajúce sa za oponou veľkých fenoménov totalitného režimu. V recenzovanej publikácii je to často najmä hudobná a literárna scéna, ktoré mladším generáciám približujú fungovanie umeleckého prostredia podriadeného požiadavkám socializmu a spojeného s prísnyimi cenzorskými zásahmi. Kniha v tomto smere poskytuje dostatok materiálu – ako príklad možno uviesť texty ikonických piesní a protestsongov (Ivan Hoffman – *Nech mi nehovoria*, s. 96). Okrem toho sú v ponuke ďalšie odporúčania na umeleckú literatúru, ako aj videá dostupné na kanáli Youtube. V niektorých prípadoch však pri týchto zdrojoch absentuje hlbší kontext, v dôsledku čoho čitateľ nemusí vždy pochopiť, prečo by ho práve konkrétne dielo malo zaujímať.

Krátko sa možno zmieniť aj o priloženom zozname bibliografických odkazov, ktorý celkom nespĺňa očakávané predpoklady (populárno-)náuč-

nej publikácie. Na tento problém poukázal vo svojej recenzii aj Sikora (s. 174). Je zrejme, že autori uviedli zoznam zdrojov použitých pri tvorbe knihy, čo však nevyklučuje možnosť doplniť obsiahlejší súpis aspoň tých najvýznamnejších prehľadových diel so zameraním na dejiny socializmu v Československu, resp. na rôzne formujúce aspekty dejín druhej polovice 20. storočia. Je to dlhé, dôležité a informačne mimoriadne nasýtené obdobie, ktoré by si aj v tomto type publikácie pre mladšiu generáciu zaslúžilo istý ukazovateľ, ktorý by záujemcu nasmeroval k zdrojom ďalšieho poznávania.

Recenzia by nebola kompletná bez zhodnotenia metodologickej príručky², ktorá je voľne dostupná v elektronickej forme a dá sa stiahnuť pomocou QR kódu (s. 2 v knihe). Po formálnej stránke tento didaktický materiál presne kopíruje kapitoly knihy *Všetko malo byť inak. Slovensko po roku 1945*. Jednotlivé úlohy sú odlišené symbolom a pre lepšiu prehľadnosť aj farebne. V príručke je vytvorená legenda k úlohám a ikonám označujúcim jednotlivé textové ukážky (s. 5). Na rozdiel od knihy je diferenciacia podkladov v príručke graficky prítazlivejšia a v kontexte charakteru publikácie aj didakticky veľmi funkčná. Tak ako v pôvodnej publikácii, aj v jej metodologickej časti je použitý totožný spôsob citovania, ku ktorému sme už vyššie zaujali stanovisko a je z tohto hľadiska našou jedinou pripomienkou.

Cieľ didaktickej prílohy stanovil v úvode M. Bohuš nasledovne: „*Našou snahou bolo ponúknuť vám niečo, čo sa v období, o ktorom píšeme, hľadalo len veľmi ťažko – rôznorodosť a slobodu výberu*“. Metodickú príručku prirovnáva k „*švédskemu stolu, z ktorého si každý môže vybrať to, na čo má chuť, čo zvládne a čo mu vyhovuje*“ (s. 7). S týmto prirovnaním musíme len súhlasiť, pretože úlohy sú naozaj rozmanité vo svojej forme aj obsahu, a takisto bohaté vo svojom rozsahu. Autori si ale uvedomujú nedostatočnú dotáciu hodín dejepisu, a tak sami upozorňujú, že „*mnohé úlohy dejepisu presahujú – sú vhodné aj na hodiny slovenského jazyka, náuky o spoločnosti, informatiky či anglického jazyka*“ (s. 6). Metodická príručka vychádza primárne z textovej časti knihy, hoci je doplnená aj o ďalšie zdroje a ukážky. Zaujímavé je napr. nahliadnutie do dobových učebníc. Celkovo obsahuje štyri kategórie úloh – „*úlohy zamerané na vyhľadávanie a spracovanie informácií, slúžia na systematizáciu a triedenie poznatkov, problémové a diskusné úlohy zamerané na formulovanie názorov, rozvoj argumentácie a tvorbu postojov, práca s rôznorodými prameňmi zameraná na analýzu a interpretáciu a tvorivé úlohy slúžiace na vlastnú aplikáciu osvojených vedomostí*“ (s. 7).

² ŠIMEČKA, M. Martin – POSCH, Martin – BOHUŠ, Michal: *Všetko malo byť inak. Slovensko po roku 1945. Metodická príručka. Otázky, zadania, tipy na pátranie a premýšľanie*. 2. doplnené vydanie. Zvolen : CEEV Živica, 2019. 114 s. ISBN 978-80-972962-4-7

Zadania vynikajúco prepájajú minulosť so súčasnosťou a snažia sa žiaka postaviť pred riešenie podobných problémov, aké mali ľudia v období socializmu, napr. „*Keby ste mali možnosť opustiť Slovensko a žiť v zahraničí s vedomím, že by ste sa už nemohli vrátiť, odišli by ste alebo by ste túto možnosť odmietli?*“ (s. 68). Štylizovaním cieľového subjektu do role emigranta sú žiaci vystavení myšlienkam na svoj domov, rodinu a priateľov, čím si uvedomujú dilemu medzi argumentami pre emigráciu a proti nej a budujú si vlastný rebríček hodnôt. Získané vedomosti o období socializmu podmieňujú u žiakov aj vznik diskusie zameranej na niektoré súčasné problematické otázky, napr. „*Kde sú hranice slobody prejavu?*“ (s.79). Uvedené podnety sú dôkazom toho, že autori splnili svoj stanovený cieľ, ktorým bolo „*odhaľovanie vzťahov a súvislostí, pochopenie príčin a dôsledkov a poučenie z historického vývoja pre súčasnosť i smerom do budúcnosti*“ (s. 6).

Na záver môžeme uviesť, že publikácia *Slovensko po roku 1945. Všetko malo byť inak*, ako aj metodická príručka k nej sú podnetným, prínosným a inšpiratívnym autorským počínom na slovenskom trhu s populárno-náučnou a didaktickou literatúrou. Obe diela sú veľmi dobre koncipované a predstavujú dejiny po roku 1945 odborne, ale zároveň prístupne a živo. Tento fakt je vidieť primárne v schopnosti zhmotniť nepredstaviteľné pojmy a čísla na konkrétnych príkladoch vychádzajúcich z osobných skúseností. Kombinácia troch autorov s rôznym profesijným zameraním a spoločným cieľom tejto publikácii rozhodne prospela. Ide o jej najväčší prínos, pretože vedomosti obohatené o osobný príbeh a správne položené otázky dávajú čitateľovi z cieľovej skupiny vhodnú výbavu pre výstup zo „sedej masy“ a angažovanie sa v občianskom živote. Žiak sa tak vydáva na cestu odhaľujúcu nielen dôležité obdobie národných dejín, ale aj vývinové tendencie, ktoré smerovali k vytvoreniu súčasného demokratického Slovenska. Toto smerovanie korešponduje s myšlienkou prezentujúcou dejinný vývoj v podobe metafory cesty: „*Demokracia je cesta postupného učenia sa, ako preberať zodpovednosť za krajinu v ktorej žijeme. Za fungovanie našej školy, našej obce, či mesta. Príbeh Slovenska – náš príbeh – pokračuje...*“ (s. 212).

Myslíme si, že predstavený súbor diel naplnil vymedzené ciele a zároveň ponúkol pútavý materiál žiakom a študentom, ale aj ich pedagógom. Sme presvedčené, že nájdu svoju čitateľskú základňu a stanú sa zaujímavou pomôckou a doplňujúcim materiálom v pedagogickej praxi či novým knižným prírastkom na policiach tých, pre ktorých história nie je iba zhlučom mien a dátumov.

Aneta Crkoňová – Patrícia Molnárová